

*О. О. Романовський,
доктор економічних і педагогічних наук, професор, ректор,
Українсько-американський гуманітарний інститут "Вісконсинський Міжнародний Університет
(США) в Україні" (м. Київ)*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА США І ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ЩОДО ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*О. О. Romanovskyi,
Doctor of economic and pedagogical sciences, professor, rector of the
Ukrainian-American Humanitarian (Liberal Arts) Institute "Wisconsin International University (USA)
Ukraine" (Kiev)*

THE US AND UK STATE POLICY FOR SUPPORT OF HIGHER EDUCATION

Вивчається досвід державної фінансової підтримки вищої освіти США і Великобританії за період із 2004 по 2015 рік. Статтю присвячено дослідженню форм і методів фінансування діяльності відомих американських і британських університетів. Вивчається стан фінансування провідних університетів США та Великобританії, аналізуються різноманітні джерела фінансової підтримки таких ВНЗ. Розглянуто різні джерела формування фінансових надходжень, інститут ендаументу, проведено порівняння обсягів фінансових ендаументів п'ятнадцяти провідних університетів США і двох відомих британських університетів.

The experience of public financial support for higher education in the US and the UK in the period from 2004 to 2015 are studied. The article investigates the forms and methods of financing of prominent American and British universities. The financing of leading US and UK universities are studied, various sources of financial support for such universities are analyzed. The different sources of financial income and institute of endowment are considered. The amounts of financial endowment of fifteen leading US universities and two famous British universities are compared.

Ключові слова: *вища освіта; джерела фінансових надходжень ВНЗ; державна підтримка університетів; бюджетне фінансування; інститут ендаументу.*

Keywords: *higher education; sources of university revenues; state support for universities; budget funding; institute of endowment.*

Вступ. Відомо, що серед найкращих ВНЗ світу значну більшість представляють університети США. Найкращі американські, британські університети і ВНЗ інших країн мають надзвичайно потужне фінансування. Саме наявність необхідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення, ефективний менеджмент і розвинуте академічне підприємництво дозволяють сьогодні створювати, розвивати й удосконалювати провідні потужні університети наукового і науково-виробничого типу, що суттєво впливають на економічне зростання своїх країн.

Для цього необхідними є як університетська свобода і автономія, так і державне управління інноваційним розвитком сфери вищої освіти та підтримка вищої освіти і ВНЗ суспільством.

Метою даної роботи є вивчення стану фінансування провідних університетів США, аналіз різноманітних джерел фінансової підтримки таких ВНЗ, визначення громадськістю ролі і місця університетів в системі економічних і соціальних відносин.

Розглянемо далі приклади фінансування університетської освіти у США і Великобританії.

Роль уряду США у підтримці вищої освіти. Досвід організації фінансування університетів США пропонує ряд важливих уроків для української системи вищої освіти. Так, наприклад, основним, але далеко не єдиним джерелом фінансування американських коледжів і університетів, є плата за навчання, яка існує практично в усіх ВНЗ. Проте вона, як правило, не є головним за розміром джерелом: у приватних ВНЗ на її частку припадає 30-40 % надходжень до

бюджету ВНЗ, у державних – менше чверті. Державні ВНЗ (що зазвичай є підзвітними уряду штату, а не федеральним органам) також одержують *прямі асигнування від штату*, які складають ще біля чверті усіх надходжень. Варто відзначити, що це – дуже неточні узагальнення, оскільки університети кардинально відрізняються один від одного за всіма параметрами, включаючи фінансування.

Звертає на себе увагу також і значна частка у прибутках університетів, які вони одержують від федерального уряду. Йдеться про два джерела. *Перше* з них пов'язане з прямими надходженнями коштів у формі грантів на науково-дослідну роботу, що розподіляються на конкурсній основі. На відміну від США, у більшості українських університетів ця частка ще незначна і пов'язана, як правило, з одержанням індивідуальних грантів самими викладачами. У США ці гранти також одержуються під конкретні проекти індивідуальних досліджень від багатьох незалежних один від

одного федеральних органів влади (наприклад, Комітет з енергетики може видавати грант на дослідницькі проекти у галузі атомної енергії). Отже, значна частина фундаментальних наукових досліджень фінансується за рахунок засобів (коштів) федерального уряду, і ця стаття доходів може також становити біля чверті усіх надходжень до скарбниці університету. В Україні, на наш погляд, теж необхідно суттєво збільшити цю складову у фінансуванні університетів, які здійснюють наукові дослідження, використовуючи механізми замовлень з боку державних відомств і інституційних грантів з боку наукових фондів, що мають розподілятися на конкурсній основі.

Друге важливе джерело доходів університету, що формується з коштів федерального бюджету, це – надання стипендій для навчання студентів, чи то на підставі незначних доходів їхніх родин, чи на підтримку їх видатних здібностей, а також на основі надання гарантій комерційним банкам під програми освітніх кредитів. Оскільки частина українських студентів, зарахованих із відшкодуванням вартості навчання, поступово зростає, розвиток системи стипендій та освітніх кредитів для вітчизняної вищої освіти має принципове значення.

При цьому варто зазначити, що в Америці відсутня така форма підтримки, як "бюджетне фінансування студента", яке фактично поділяє всіх студентів на дві категорії: "платників" і "бюджетників". Отже, доходи з боку федерального уряду варто розглядати тільки як якусь надбудову над основним фінансуванням, а не як базове джерело грошей.

Серед інших джерел фінансових коштів звертає на себе увагу залучення благодійних засобів від бізнес-структур і приватних осіб, що в Україні поки що розвинуто дуже слабо. В Америці ж університети залучають ще чверть своїх доходів із цього джерела. Варто також уважно вивчати досвід роботи асоціацій випускників американських університетів, які не тільки досліджують життєві траєкторії випускників та їх кар'єрне зростання, а й ведуть із ними системну роботу по збиранню благочинних внесків і пожертвувань на користь alma mater (не хехтуючи будь-якими, навіть зовсім малими сумами). Більшість будівель у кампусах американських університетів побудована за рахунок спонсорів. Зазвичай це випускники цих університетів або люди, які підтримують напрямки розвитку університету. Якщо будівлю побудовано за рахунок спонсора, ця будівля отримує назву за ім'ям цієї людини і біля центрального входу розташовують меморіальну дошку з цією інформацією. Як правило, спонсор також зобов'язується проводити необхідний капітальний ремонт будівлі. Випускники (alumni) часто також виділяють значні кошти на організацію фінансової допомоги для студентів у вигляді стипендій. В американському суспільстві дуже розвинена віра в те, що гарна освіта може істотно допомогти людині піднятися на вищий соціальний рівень. Крім того, дуже розвиненим є відчуття обов'язку перед наступними поколіннями. Тому успішні alumni регулярно виділяють значні фінансові ресурси на стипендії.

Врешті-решт важливу статтю доходів американського університету становлять доходи від продажу продуктів і надання послуг. Цей вид додаткового отримання коштів поки що не надто прибутковий в українських ВНЗ, оскільки багато хто віддає перевагу заробітку додаткових коштів через оренду своїх приміщень. Особливо впадає в очі досвід західних університетських магазинів, які торгують товарами з університетською символікою, успішно виконуючи при цьому не тільки заробітні, а й рекламно-іміджеві функції.

За даними щорічних Фінансових звітів державної вищої освіти США [1-3] тенденції у державному фінансуванні національної вищої освіти є такими. Державні та муніципальні фінансові зобов'язання щодо вищої освіти значно збільшилися за останні двадцять п'ять років. У 1987 році штати і місцеве самоврядування разом надали 33,3 млрд. дол. США прямої підтримки загальних експлуатаційних витрат державних і незалежних ВНЗ. Ці інвестиції збільшилися до 50,3 млрд. дол. США в 1997 році, 82,7 млрд. дол. США в 2007 році, і до 88,8 млрд. дол. США у 2008 році (найвище сукупне національне фінансування вищої освіти).

Проаналізуємо стан фінансування вищої освіти США у перші роки після Глобальної фінансової кризи 2008 року – у 2011-2014 роках. Цікавим є застосування державою заходів щодо пом'якшення її негативного впливу на американську вищу освіту, а також терміни подолання кризи і відновлення стабільного фінансування системи вищої освіти США.

Початок рецесії у 2008 році різко скоротив доходи держави і дещо зменшив державну допомогу вищій освіті США. Однак, у відповідності до заходів щодо оздоровлення американської економіки і реінвестування (ARRA), затвердженим 17 лютого 2009 року, федеральний уряд, уряди штатів і місцеві (муніципальні) уряди забезпечили максимальне фінансування для стабілізації державної підтримки освіти (серед інших заходів), щоб досягти економічного відновлення. Наприклад, у 2011 році 31 штат надав додаткове (оздоровче – ARRA) фінансування для своїх систем вищої освіти на загальну суму 2,8 млрд. дол. США, допомагаючи компенсувати скорочення у 2008 році державної та місцевої підтримки. Державна і місцева фінансова підтримка в 2011 році (в тому числі ARRA) склала 87,4 млрд. дол. США. Однак, до 2012 року значну частку коштів ARRA на оздоровлення американської економіки і

реінвестування було витрачено і державна та місцева підтримка для здобуття вищої освіти впала більш, ніж на 7 відсотків – до 81,2 млрд. дол. США. В ці роки ВВП США склав 16,363 і 16,481 трлн. дол. США, відповідно.

Крім державних і місцевих доходів, державні ВНЗ й освітні установи зібрали у 2012 році чистий дохід за навчання в розмірі 59,9 млрд. дол. США, що разом із фінансовою підтримкою штатів, муніципальною підтримкою та коштами з фонду ARRA й іншими надходженнями склало в цілому близько 141, 1 млрд. дол. США для підтримки загальних операційних витрат вищої освіти.

Необхідно зазначити, що частка від сумарного доходу на загальні операційні витрати вищої освіти, що походить з чистого доходу за навчання у державних ВНЗ й інших освітніх і наукових закладах, постійно зростала з 31,6% у 2008 році до 38,5% у 2011 році і 42,5 % у 2012 році. Доходи за навчання, зібрані незалежними (приватними, неприбутковими) і некомерційними ВНЗ й освітніми установами, не входить в цю загальну суму.

З 81,2 млрд. дол. США державної (штатів) та місцевої підтримки вищої освіти у 2012 році, 76,5% було виділено на загальні операційні витрати державної вищої освіти. На спеціальні цілі, обмежені програми досліджень, розширення й розвиток знань у галузі сільського господарства і медичну освіту було відведено 12,6% від загальної суми державної підтримки вищої освіти. У 2012 році значно збільшилася фінансова допомога для студентів, які відвідують державні установи – 7,4% (у порівнянні з 5,6% у 2007 році, що підтверджує зусилля держави зберегти найважливіші програми допомоги у сфері вищої освіти в період економічного спаду). Решта 3,5% державної допомоги було направлено на підтримку студентів незалежних (приватних, неприбуткових) ВНЗ, операційних витрат незалежних освітніх установ, а також на некредитне навчання (без надання ступенів) та на освіту протягом життя (рис. 1). Це склало 0,49 % ВВП США (16,481 трлн. дол. США).

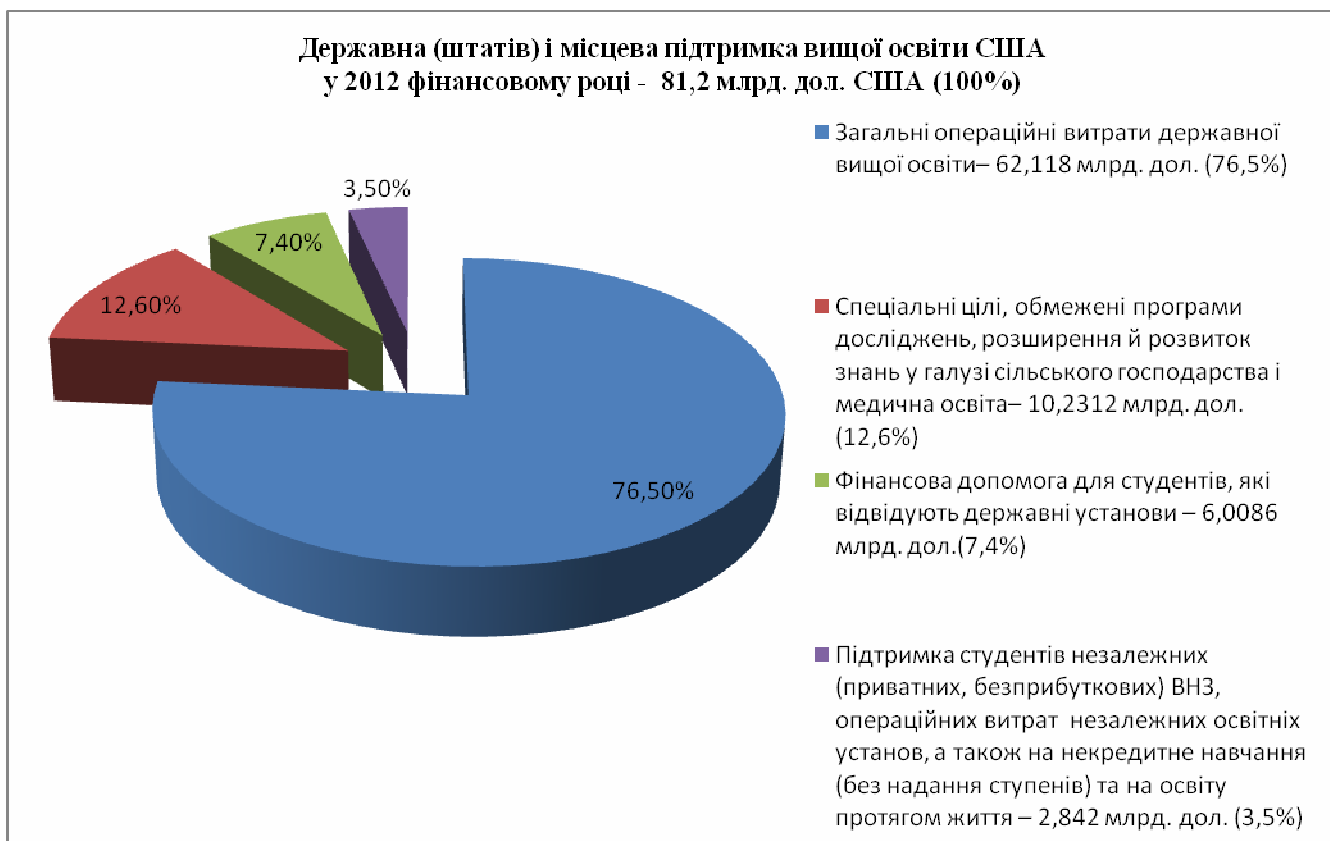

Рис. 1. Державна (штатів) і місцева підтримка вищої освіти США у 2012 році
(складено автором)

Вища освіта історично відчувала значне збільшення кількості студентів у період економічної рецесії, і ця тенденція посилюється, демонструючи зростаючу економічну важливість вищої освіти.

Далі наведемо дані щодо підтримки загальних операційних витрат вищої освіти США у 2011-2014 фінансових роках за рахунок державного та місцевого (регіонального, локального) фінансування, чистого доходу від оплати за навчання, а також надходжень з фонду ARRA [1-3].

2011 фінансовий рік:

- Уся державна підтримка – 75,7 млрд. дол. США (53,3%).
- Місцеві (локальні, регіональні) податки – 8,9 млрд. дол. США (6%).
- Чистий дохід від оплати за навчання – 54,7 млрд. дол. США (38,5%).
- Надходження з фонду Оздоровлення американської економіки та реінвестування (ARRA) – 2,8

млрд. дол. США (2%).

Загалом: 142,1 млрд. дол. США (100%), або 0,92% від ВВП (15517,9 млрд. дол.) США.

2012 фінансовий рік:

- Уся державна підтримка – 72,1 млрд. дол. США (51,3%).
- Місцеві (локальні, регіональні) податки – 8,9 млрд. дол. США (6%).
- Чистий дохід від оплати за навчання – 59,9 млрд. дол. США (42,4%).
- Надходження з фонду Оздоровлення американської економіки та реінвестування (ARRA) – 0,1 млрд.

дол. США (0,1%).

Загалом: 141,1 млрд. дол. США (100%), або 0,87% від ВВП (16163,2 млрд. дол.) США.

2013 фінансовий рік:

- Уся державна підтримка – 72,4 млрд. дол. США (51%).
- Місцеві (локальні, регіональні) податки – 9,2 млрд. дол. США (6%).
- Чистий дохід від оплати за навчання – 61,8 млрд. дол. США (43%).
- Надходження з фонду Оздоровлення американської економіки та реінвестування (ARRA) – 0 дол.

США (0%).

Загалом: 143,4 млрд. дол. США (100%), або 0,86% від ВВП (16768,1 млрд. дол.) США.

2014 фінансовий рік:

- Уся державна підтримка – 77,0 млрд. дол. США (51,1%).
- Місцеві (локальні, регіональні) податки – 9,3 млрд. дол. США (6,2%).
- Чистий дохід від оплати за навчання – 64,3 млрд. дол. США (42,7%).
- Надходження з фонду Оздоровлення американської економіки та реінвестування (ARRA) – 0 дол.

США (0%).

Загалом: 150,7 млрд. дол. США (100%), або 0,87% від ВВП (17418,9 млрд. дол.) США (рис. 2).

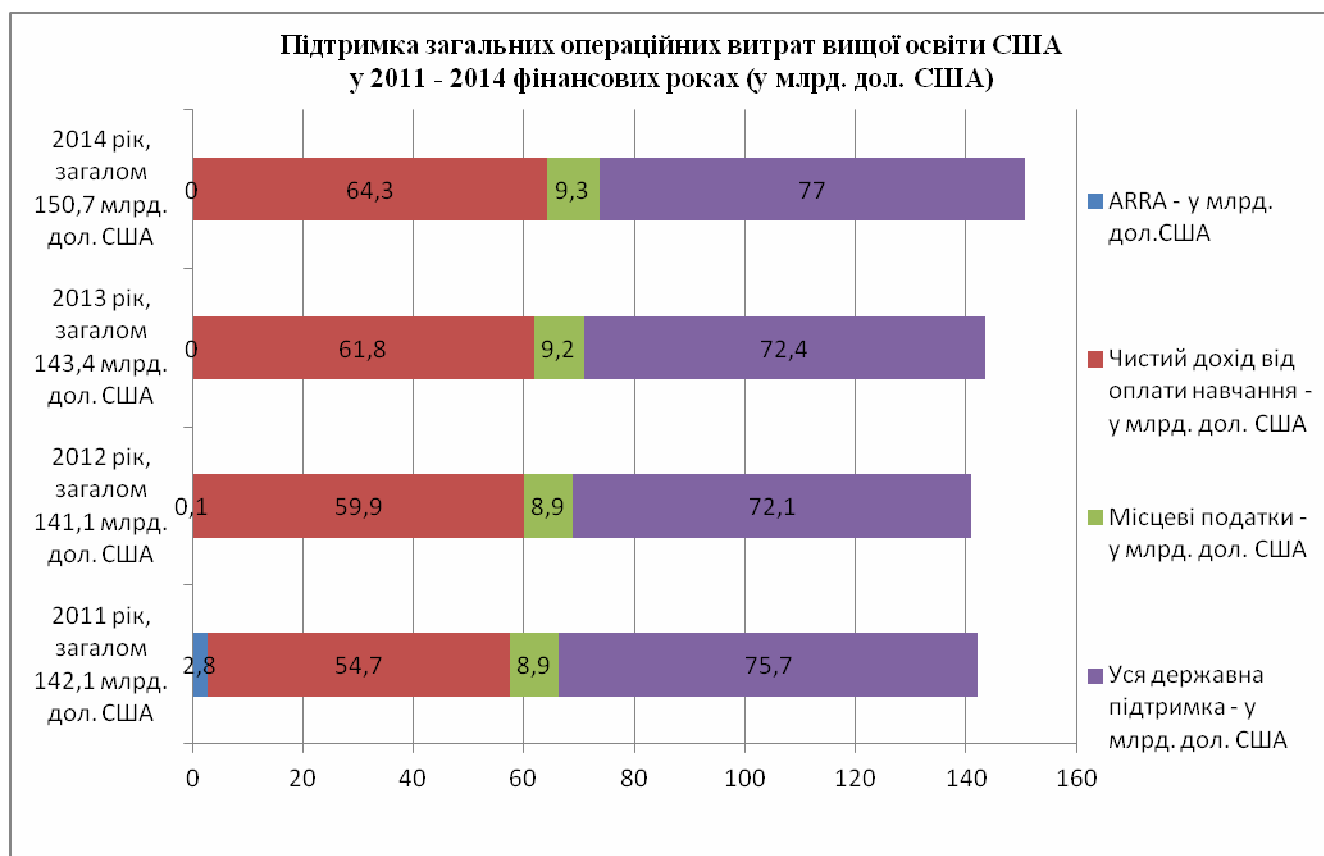

Рис. 2. Підтримка загальних операційних витрат вищої освіти США у 2011 - 2014 фінансових роках за рахунок державного та місцевого фінансування, чистого доходу від оплати за навчання, а також надходжень з фонду ARRA

(складено автором)

Зазначимо, що з 1987 по 2012 рік набір на стаціонарну форму навчання в державні ВНЗ збільшився з 7,1 млн. до 11,5 мільйонів осіб. За цей же час фінансова підтримка вищої освіти штатами та місцевим самоврядуванням збільшилась з 33,3 млрд. дол. США до 81,2 млрд. дол. США.

Слід зауважити, що під час рецесії та зменшення державної допомоги вищій освіті США збільшилась частка чистого доходу від оплати навчання (рис. 3). Цю тенденцію можна прослідкувати упродовж 2009-2014 років. Також

дуже важливою тенденцією є постійне зростання фінансової допомоги з боку штатів, запровадження програми ARRA у той час, як місцеве фінансування залишалося майже незмінним, а федеральне бюджетне фінансування у 2009, 2011 і 2013 роках різко скоротилося (рис. 4).

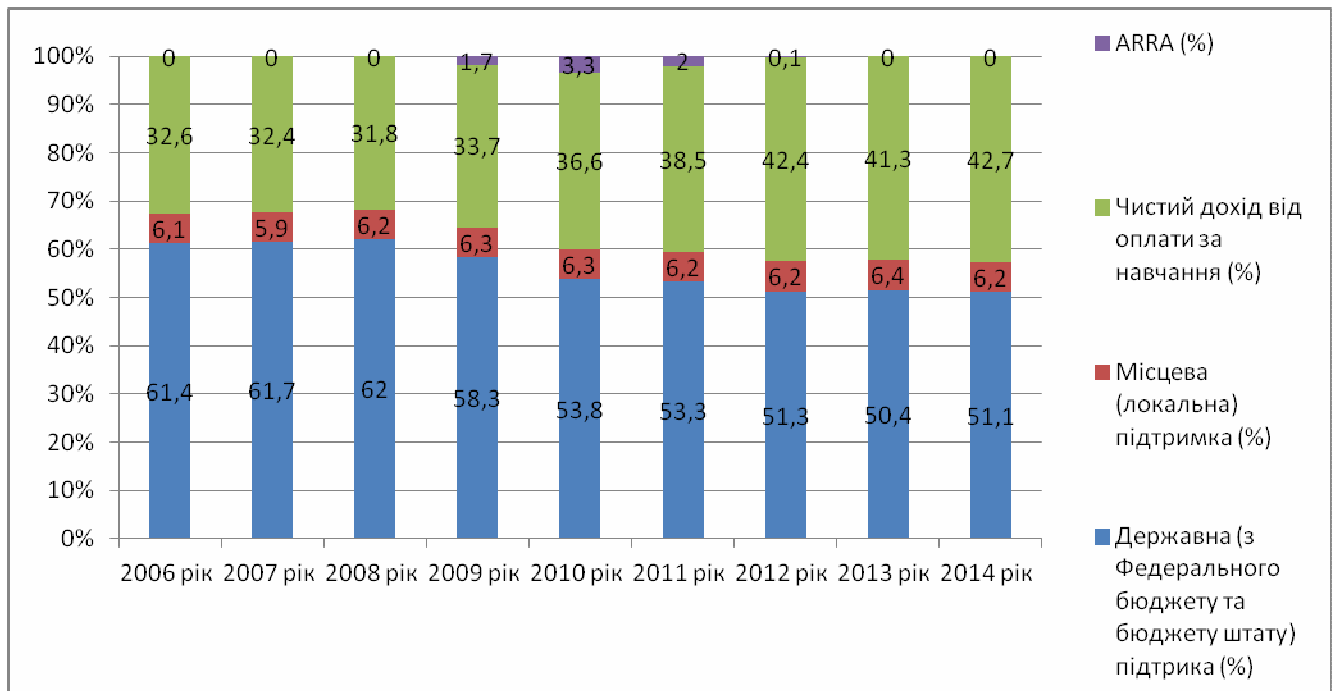

Рис. 3. Розподіл джерел фінансування вищої освіти США у 2005-2014 роках (у %) [3]

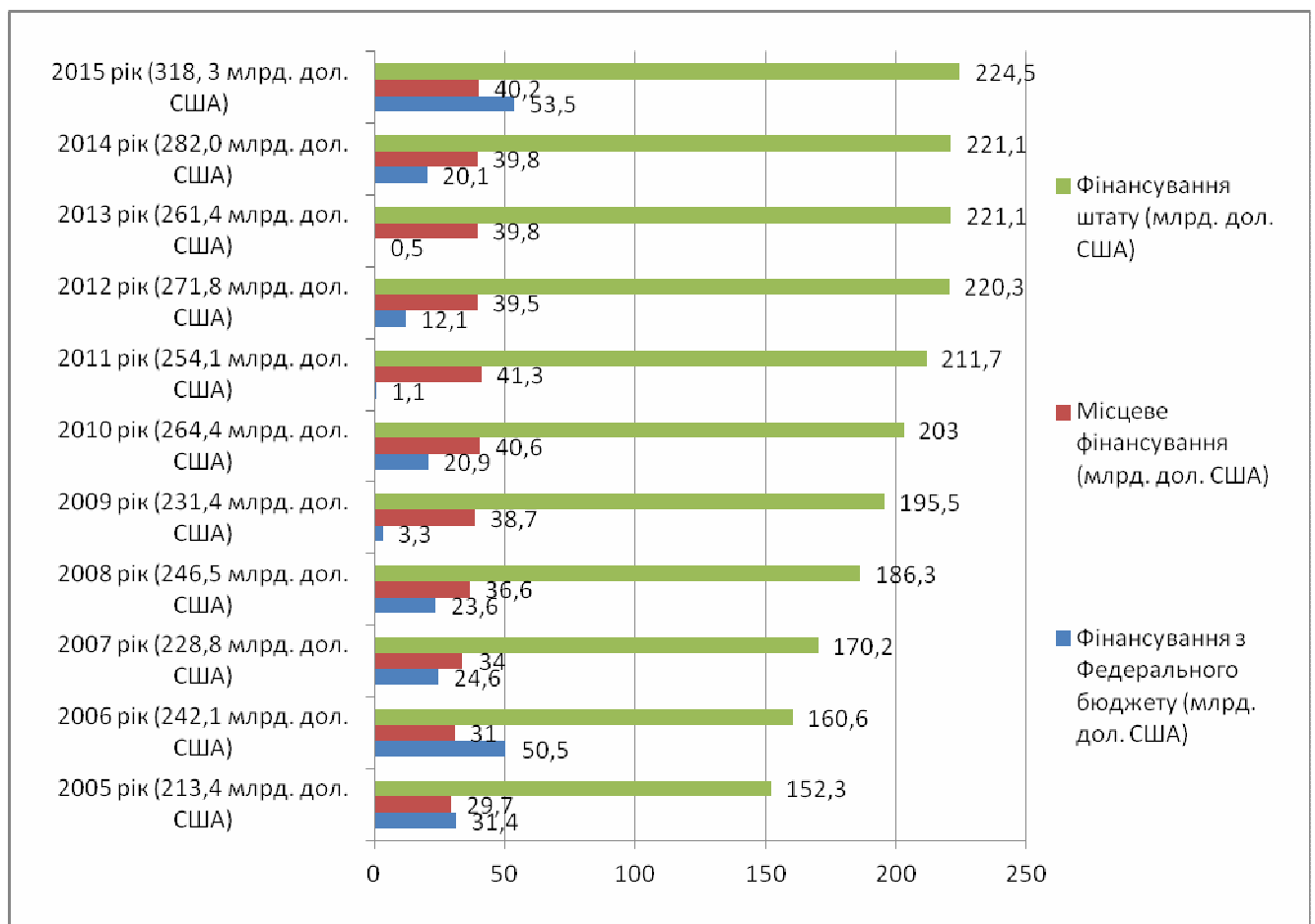

Рис. 4. Комплексне державне фінансування вищої освіти США (федеральне, від штатів і місцевих громад) у 2005-2015 роках (млрд. дол. США) [3; 4]

Порівнюючи суми загальних витрат на освіту та вищу освіту з обсягами ВВП (по роках), слід зазначити постійний високий їх відсоток, що свідчить про значну увагу США до цієї випереджаючої сфери народно-господарської діяльності. Також важливим є факт перспективного планування із збереженням досягнутих результатів на визначеному високому рівні [4] (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Статистичні дані щодо загальних витрат на освіту та вищу освіту у США в 2004-2020 роках за даними [4]

Рік	ВВП (трлн. дол. США)	Населення США (млн. осіб)	Загальні витрати на освіту (ЗВО) (трлн. дол. США) / % до ВВП	Загальні витрати на вищу освіту (трлн. дол. США) / % до ЗВО / % до ВВП
2004	12,2749	292,635	0,71 / 5,8	0,20 / 28,2 / 1,6
2005	13,0937	295,507	0,75 / 5,7	0,21 / 28,0 / 1,6
2006	13,8559	298,145	0,81 / 5,8	0,24 / 29,6 / 1,7
2007	14,4776	300,807	0,83 / 5,7	0,23 / 27,7 / 1,6
2008	14,7186	303,492	0,88 / 6,0	0,25 / 28,4 / 1,7
2009	14,4187	306,202	0,88 / 6,1	0,23 / 26,1 / 1,6
2010	14,5082	308,936	0,92 / 6,3	0,25 / 27,2 / 1,7
2011	14,9586	311,576	0,90 / 6,0	0,25 / 27,8 / 1,7
2012	15,5474	314,239	0,92 / 5,2	0,27 / 29,3 / 1,5
2013	16,7681	316,925	0,88 / 5,2	0,26 / 29,5 / 1,6
2014	17,2440	319,634	0,90 / 5,2	0,28 / 31,1 / 1,6
2015	17,9850	322,366	0,95 / 5,3	0,32 / 33,7 / 1,8
2016	18,8186	325,010	0,95 / 5,0	0,30 / 31,6 / 1,7
2017	19,7086	327,676	1,00 / 5,1	0,32 / 32,0 / 1,6
2018	20,6168	330,363	1,06 / 5,1	0,34 / 32,1 / 1,6
2019	21,5399	333,073	1,13 / 5,2	0,36 / 31,9 / 1,7
2020	22,4764	335,805	1,21 / 5,4	0,39 / 32,2 / 1,7
2004-2014 роки – актуальні дані				
2015 рік – очікувані дані				
2016-2020 роки – заплановані дані				

(складено автором)

Цікаво дослідити державні витрати трьох рівнів влади США – федерального, державного і місцевого. На рис. 5 наведено загальний обсяг бюджетних видатків уряду США у 2015 році за функціями (загальний обсяг федеральних видатків включає державні та місцеві витрати) [5].

Загальні державні витрати США у 2015 році складають 6,2 трлн. дол. США (100%). З них:

- Пенсії – 1,2 трлн. дол. США (19%).
- Охорона здоров'я – 1,3 трлн. дол. США (21%).
- Освіта – 0,9 трлн. дол. США (15%).
- Оборона – 0,8 трлн. дол. США (13%).
- Добробут – 0,5 трлн. дол. США (8%).
- Залишок – 1,5 трлн. дол. США (24%).

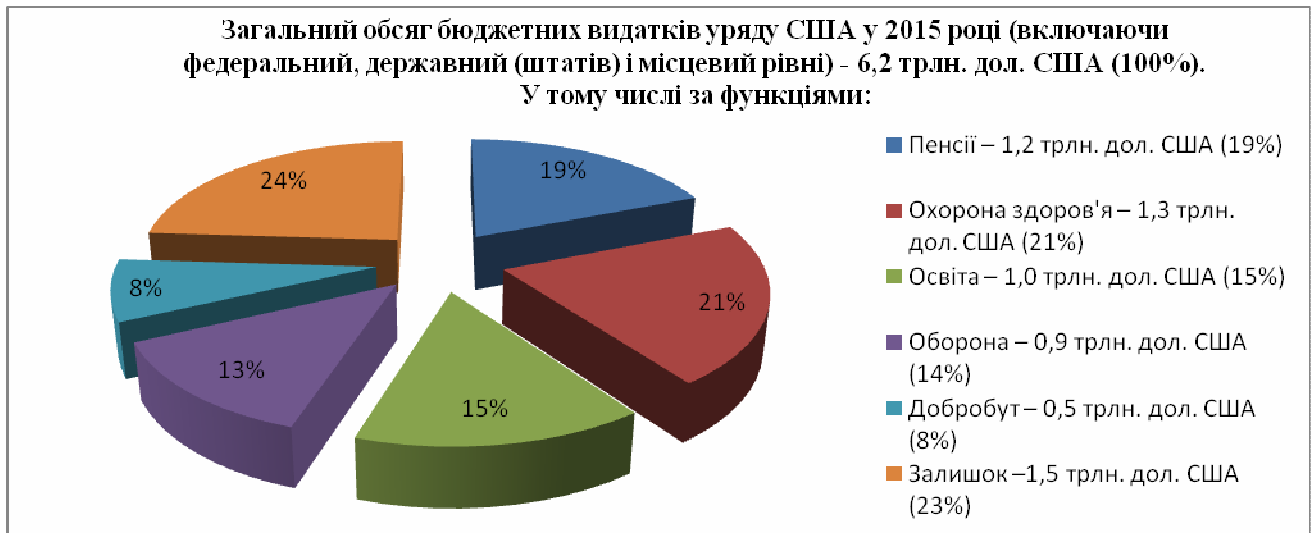

Рис. 5. Обсяги і структура бюджетних витратків уряду США у 2015 році за функціями [5]

На 2016 фінансовий рік уряд США запланував такі державні витрати (рис. 6).

Загальні державні витрати США у 2016 році складають 6,6 трлн. дол. США (100%) [6]. З них за функціями:

- Пенсії – 1,3 трлн. дол. США (20%).
- Охорона здоров'я – 1,4 трлн. дол. США (21%).
- Освіта – 1,0 трлн. дол. США (15%).
- Оборона – 0,9 трлн. дол. США (14%).
- Добробут – 0,5 трлн. дол. США (8%).
- Залишок – 1,5 трлн. дол. США (23%).

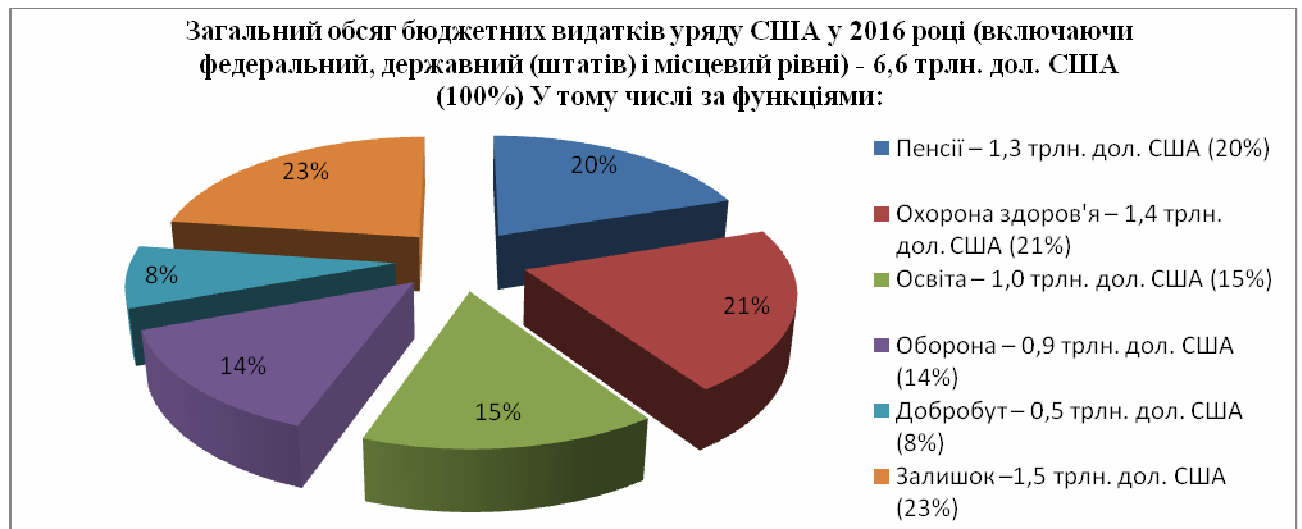

Рис. 6. Обсяги і структура бюджетних витратків уряду США у 2016 році за функціями [6]

Роль уряду Великобританії у підтримці вищої освіти. Уряд Великобританії приділяє значну увагу підтримці вищої освіти, розбудові підприємницької освіти та всебічному розвитку й поширенню підприємництва в країні. Ця підтримка здійснюється як на державному рівні прямим бюджетним фінансуванням вищої, післяшкільної освіти та професійної освіти дорослих (див. рис. 7 і табл. 2), так і завдяки значній кількості британських ініціатив і програм з корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Офіційний сайт Уряду Великобританії з КСВ [7] відображає серйозний державний підхід уряду Великобританії до питань корпоративної соціальної відповідальності і підкреслює значущість, яку британські можновладці надають цьому питанню. На сайті зазначається таке: " Уряд має амбітну концепцію корпоративної соціальної відповідальності. Необхідно розглядати діяльність британських підприємств з урахуванням їх економічних, соціальних та екологічних наслідків і дії щодо вирішення ключових проблем у сфері сталого розвитку на основі їх ключових компетенцій, де б вони не працювали, – на місцевому, регіональному чи міжнародному рівні" [8].

Рис.7. Бюджетне фінансування вищої освіти Великобританії у 2001-2015 роках [9]

Таблиця 2.

Статистичні дані щодо загальних витрат на освіту та вищу освіту у Великобританії у 2004-2016 роках [9]

Рік	ВВП (трлн. фунтів стерлінгів)	Населення США (млн. осіб)	Загальні витрати на освіту (ЗВО) (млрд. фунтів стерлінгів) / % до ВВП	Загальні витрати на вищу освіту (млрд. фунтів стерлінгів) / % до ЗВО / % до ВВП
2004	1,2024	60,1	61,0 / 5,1	8,3 / 13,6 / 0,7
2005	1,2543	60,5	65,1 / 5,2	8,9 / 13,7 / 0,7
2006	1,3286	60,8	69,7 / 5,2	9,8 / 14,1 / 0,7
2007	1,4058	61,2	73,0 / 5,2	10,0 / 13,7 / 0,7
2008	1,4339	61,5	78,7 / 5,5	11,8 / 15,0 / 0,8
2009	1,3939	61,9	83,0 / 6,0	11,6 / 14,0 / 0,8
2010	1,5003	62,3	88,5 / 5,9	13,2 / 14,9 / 0,9
2011	1,5765	62,6	91,5 / 5,8	15,8 / 17,3 / 1,0
2012	1,6262	63,1	86,9 / 5,3	13,1 / 15,1 / 0,8
2013	1,6631	63,5	87,0 / 5,2	13,5 / 15,5 / 0,8
2014	1,7328*	63,9	89,2 / 5,1	15,4 / 17,3 / 0,9
2015	1,8076	64,3	84,3 / 4,7	10,3 / 12,2 / 0,6
2016	1,8775	64,8	89,4 / 4,8	13,0 / 14,5 / 0,7

2004-2014 роки – актуальні дані
2015 рік – очікувані дані
2016 рік – заплановані дані
* У 2014 році ВВП Об'єднаного Королівства дорівнював 2,94189 трлн. дол. США

(складено автором)

Уряд Британії відіграє ключову роль в стимулюванні внеску бізнесу в сталий розвиток, основу якого складає збалансованість трьох чинників: економічного, соціального та екологічного. Важливу роль у цьому процесі відіграє Міністерство освіти і навичок, метою роботи якого є забезпечення молоді необхідними навичками для роботи і життя і стимулювання дорослих розвивати свій потенціал, підвищувати кваліфікацію.

Розглянемо структуру державних витрат Великобританії у 2015 та у 2016 роках. У 2015 фінансовому році загальні державні витрати Великобританії, в тому числі центральних державних і місцевих органів влади, склали 748 млрд. фунтів стерлінгів. На круговій діаграмі (рис. 8) наведено структуру державних витрат Великобританії у 2015 році за функціями [10].

Всього витрат – 748,1 млрд. фунт. стерл. (100%), з них:

- Пенсії – 149,8 млрд. фунт. стерл. (20%).
- Охорона здоров'я – 134,1 млрд. фунт. стерл. (18%).
- Освіта – 84,3 млрд. фунт. стерл. (11%).
- Захист – 45,3 млрд. фунт. стерл. (6%).
- Добробут – 111,1 млрд. фунт. стерл. (15%).
- Залишок – 223,5 млрд. фунт. стерл. (30%).

Рис. 8. Обсяги і структура бюджетних видатків уряду Великобританії 2015 році за функціями [10]

У 2016 фінансовому році загальні очікувані державні витрати Великобританії складатимуть 760 млрд. фунт. стерл. Наведемо далі структуру державних витрат Великобританії у 2016 році за функціями (рис. 9).

Всього витрат – 759,5 млрд. фунт. стерл. (100%), у тому числі за функціями [11]:

- Пенсії – 153,3 млрд. фунт. стерл. (20%).
- Охорона здоров'я – 137,9 млрд. фунт. стерл. (18%).
- Освіта – 89,4 млрд. фунт. стерл. (12%).
- Захист – 45,1 млрд. фунт. стерл. (6%).
- Добробут – 110,5 млрд. фунт. стерл. (15%).
- Залишок – 223,3 млрд. фунт. стерл. (29%).

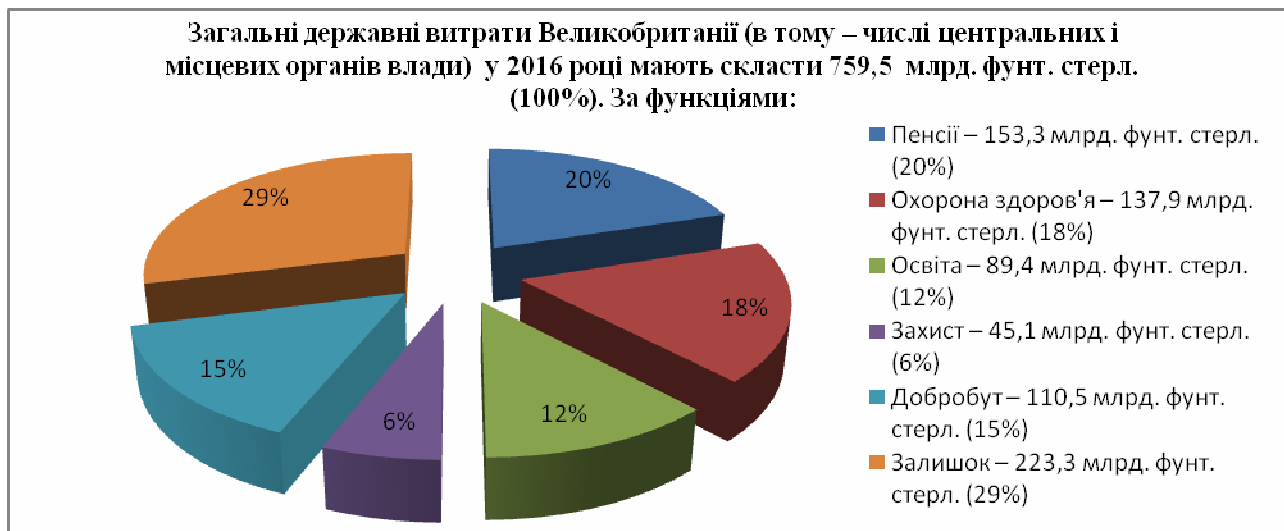

Рис. 9. Обсяги і структура бюджетних видатків уряду Великобританії 2016 році за функціями [11]

Інститут ендаументу як форма фінансової підтримки дослідницьких ВНЗ. Відомо, що енда́умент (енда́вмент або фінансові пожертви, від англ. – *endowment*) – це пожертва коштів чи майна певній інституції [12]. Як правило, ендаумент – це грошовий або матеріальний внесок, пожертвування будь-якій особі або організації (але – не подарунок). Використовувати можна не сам внесок, а лише нараховані (нарощені) проценти (якщо це – гроші), або гроші, отримані від комерційного використання матеріальних засобів (наприклад: від здачі в оренду земельних ділянок, будівель, приміщень, обладнання тощо). Ендаумент також означає якийсь фонд, до якого кожний, хто бажає, може внести визначену суму. Цей фонд може належати якому-небудь університету, але використовувати університет може лише відсотки (проценти) з цього капіталу.

Спонсори надають ендаументи для неприбуткових організацій з метою фінансової підтримки їх діяльності. Ці організації чи компанії з управління активами за дорученням цих організацій інвестують ендаумент з ціллю отримання доходу. Отриманий дохід спрямовується на цілі, визначені надавачем ендаументу. Спонсор може визначати конкретні цілі, для яких призначений ендаумент, і спосіб його інвестування. Сума пожертви може бути недоторканною довічно чи на визначений період часу, при цьому використовують тільки отриманий від неї дохід.

Як правило, ендаументи використовують для фінансової підтримки діяльності:

- закладів освіти – університетів, коледжів, приватних інституцій і шкіл;
- закладів культури – театрів, музеїв, бібліотек тощо;
- релігійних організацій.

Особливо широкого використання ендаументи набули у ВНЗ і системі вищої освіти США, хоча значні обсяги фінансових пожертв мають й університети Великобританії, Західної Європи, Канади, Австралії, Африки, деяких арабських країн, а також країн із інших регіонів світу. Так, наприклад, Науково-технологічний університет імені короля Абдалли (НТУА), розташований у Тувалі в провінції Мекка (Саудівська Аравія), названий на честь короля Саудівської Аравії Абдалли ібн Абд аль-Азіза (King Abdullah University of Science and Technology (KAUST)), навчає в магістратурі і докторантурі біля 1200 студентів і має ендаумент у 20 млрд. дол. США. НТУА був заснований в 2009 році, побудований і експлуатується протягом перших трьох років корпорацією Saudi Aramco. Він фокусується виключно на післядипломній освіті та наукових дослідженнях, використанні англійської мови як офіційної мови навчання, пропонує програми в галузі природничих, фізичних і комп'ютерних наук, техніки та технологій і є одним із найбільш динамічно зростаючих і розвинених наукових університетів світу [13].

Ендаументи в університетах і коледжах. Велика кількість університетів і коледжів, особливо у США і Великобританії, володіють великими ендаументами. Обсяги найбільших ендаументів (понад 6 млрд. дол. США), що ними володіють провідні університети США та Великобританії, наведено у табл. 3 [14-15].

Таблиця 3.

Ендаументи 15-ти провідних університетів США і 2-х із Великобританії у 2006-2014 роках у млрд. дол. США станом на 31 грудня поточних років

Університети США	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Harvard University	28,916	34,635	36,556	25,662	27,557	31,728	30,435	32,334	35,883
University of Texas System (system-wide)	13,235	15,614	16,111	12,163	14,052	17,149	18,264	20,448	25,426
Yale University	18,031	22,530	22,870	16,327	16,652	19,374	19,345	20,780	23,900
Stanford University	14,085	17,165	17,200	12,619	13,851	16,503	17,036	18,668	21,446
Princeton University	13,045	15,787	16,349	12,614	14,391	17,110	16,954	18,200	20,996
Massachusetts Institute of Technology	8,368	9,980	10,069	7,982	8,317	9,713	10,150	11,005	12,425
Texas A&M University System (system-wide)	5,643	6,590	6,659	5,084	5,738	7,000	7,639	8,732	11,104
Northwestern University	5,141	6,503	7,244	5,445	5,945	7,183	7,119	7,883	9,778
University of Michigan	5,652	7,090	7,572	6,001	6,564	7,835	7,691	8,382	9,731
University of Pennsylvania	5,313	6,635	6,233	5,171	5,669	6,582	6,755	7,741	9,582
Columbia University	5,938	7,150	7,147	5,893	6,517	7,790	7,654	8,197	9,223
University of Notre Dame	4,437	5,977	6,226	4,795	5,235	6,260	6,330	6,856	8,040
University of Chicago	4,867	6,204	6,632	5,578	5,578	6,575	6,571	6,668	7,546
University of California (system-wide regents portions only)	5,734	6,439	6,217	4,937	5,441	6,342	5,963	6,337	7,384
Duke University	4,498	5,910	6,124	4,441	4,824	5,747	5,555	6,040	7,037
Університети Великобританії	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
University of Cambridge (inc. colleges)	6,286			6,056			7,513		9,031
University of Oxford (inc. colleges)		5,520				5,980	5,784	6,179	6,677

(складено автором)

Примітка. Розрахунок обсягів ендаументів британських університетів у доларах США здійснено 01.11.2015 за поточним курсом: US \$1 = 0,6522£.

У США приватні університети та коледжі використовують ендаумент для отримання стабільного доходу, тоді як державні університети та коледжі фінансуються з федерального чи місцевого бюджету (з бюджету штату). У Великобританії ендаументи менш поширені, тому що університети там є переважно громадськими (державними) інституціями, рідше – приватними. Для американських і британських університетів ендаументи є значним джерелом фінансової підтримки.

Університети управляють ендаументами з метою отримання доходу. Вони інвестують його у цінні папери (акції, облигації), нерухомість, приватні фонди та інші фінансові інструменти. Як правило, університети та коледжі диверсифікують свої інвестиції шляхом інвестування у різні ринки, різні країни та різні фінансові інструменти з метою зменшення ризику. Наприклад, у 2010 році Гарвардський університет 38% своїх інвестицій (ендаумент та інші

кошти для інвестування) вклав у акції, 23% в реальні активи (13% у товари та 9% у нерухомість) і 13% – у цінні папери з фіксованою дохідністю.

Університети та коледжі або формують свої команди професійних фінансистів та інвестиційних аналітиків, або доручають свій ендаумент чи його частину компаніям з управління активами для інвестування. Наглядом ради та фінансові менеджери університетів розробляють власну політику інвестування, визначають склад портфелю інвестицій, стратегії інвестування, політику і засоби управління ризиками. Гарвардський університет, наприклад, для управління своїм портфелем інвестицій утворив у 1974 році у якості структурного підрозділу університету свою

власну компанію з управління активами – Harvard Management Company. Ця компанія розробляє інвестиційну політику. Команда цієї компанії власними силами управляє тільки третинною ендаументу, решту вона надає у управління спеціалізованим командам інших інвестиційних фондів. Це забезпечує диверсифікацію фондів, краще бачення ринкових можливостей, гнучкість і надійність.

Освітньо-наукові академічні установи, такі як коледжі та університети, як правило, управляють (скеровують) ендаумент для фінансування частини операцій та/або капітальних (головних) витрат відповідно до потреб і вимог ВНЗ. На додаток до загального ендаументу (благодійного фонду пожертвувань) кожен університет може мати у своєму розпорядженні ще якусь кількість обмежених фондів пожертвувань (обмежених ендаументів), які призначені для фінансування конкретних сфер у межах ВНЗ. Найбільш поширеними прикладами є ендаументи для професорів, відомі, як "іменні крісла (стільці)" (або фонди для визначених кафедр), а також ендаументи для стипендій, грантів і фінансової підтримки "університетського братства". У США фонд часто є невід'ємною частиною "фінансового здоров'я" ВНЗ. Випускники або друзі ВНЗ дуже часто роблять внесок капіталу (пожертвування) в ендаумент. Культура ендаументів – утворення додаткових фондів фінансування закладів освіти – є сильною у США та Канаді, але менш вираженою в інших країнах, за виключенням університетів Кембріджу та Оксфорду. Ендаументи також були створені у деяких штатах США для підтримки середньої та початкової школи [12; 15].

Обмежені ендаументи (фонди пожертвувань). Доходи ендаументів (фондів пожертвувань) можуть бути обмеженими донорами багатьма способами. Ендаументи для професорів (кафедр), стипендій, грантів і фінансової підтримки "університетського братства" ("братерської допомоги" для членів університетської громади) мають найбільш поширені обмеження на великі пожертвування, що їх можуть вносити до університетських ендаументів (фондів пожертвувань). Особливість обмеженості / необмеженості ендаументу фокусується на цілях використання фондів (наприклад, квазі-ендаументи, у яких чітко розрізняються цілі, на які можна витратити основні суми з доходів ендаументу).

Ендаументи для професорів (кафедр). Цільова іменна фінансова підтримка співробітників. Професорські ендаументи або ендаументи "іменних крісел (стільців)" є університетською позицією (посадою, положенням), що постійно оплачується (фінансується) з доходів від ендаументу (благодійного фонду), спеціально створеного для цієї мети. Як правило, місцем цієї позиції (посади) має бути певний департамент (факультет, кафедра, відділ, лабораторія тощо). Спонсору (донору) дозволяється назвати цю позицію (посаду), яка зазвичай має такий формат: *ім'я + прізвище + професор + назва департаменту (факультету, кафедри, відділу, лабораторії)*. Професорський ендаумент допомагає університету матеріальним забезпеченням (фінансовою підтримкою) його співробітників, які не оплачуються (повністю або частково) з діючого (операційного) бюджету (тобто тих, хто працює безкоштовно на громадських засадах), що дозволяє університету, *по-перше:* зменшити співвідношення "студентів до кількості співробітників (викладачів)"; *по-друге:* покращити статистику рейтингу коледжів/університетів й інших інституційних оцінок; *по-третє:* економити кошти та здійснювати прямий перерозподіл грошей на інші цілі університету (замість витрат на заробітну плату). Крім того, володіння такою фінансовою підтримкою з професорських ендаументів вважається честю в академічному світі, тому університет може використовувати професорський ендаумент як винагородити та заохочення своїх найкращих співробітників – професорів, викладачів, науковців, дослідників, або набирати провідних професорів з інших університетів і наукових установ.

Ендаументи для стипендій так званої "братерської допомоги". Головним призначенням ендаументів для надання стипендій є навчання (і, можливо, інші супутні навчальні витрати). Постійна грошова допомога для навчання надається з доходів ендаументу (благодійного фонду), спеціально створеного для цієї мети. Ця допомога може надаватися або *на основі особистих заслуг*, або *на основі необхідності*. Вона надається тільки тим студентам, для яких витрати на навчання у коледжі можуть викликати у їхніх сім'ях фінансові труднощі, а також – і в залежності від університетської політики або бажання (вибору, уподобань) донорів університету. Деякі університети сприяють зустрічам донорів із студентами, яким вони допомагають. Суми коштів, які мають пожертвувати для започаткування ендаументу для стипендій, можуть значно відрізнятись. Ендаументи для так званої "братерської допомоги" є аналогічними, хоча вони найчастіше пов'язується з магістерським навчанням і аспірантурою (докторантурою). На доповнення до допомоги на оплату навчання вони, також, можуть включати стипендію. Така допомога разом із стипендією може спонукати студентів до наполегливої творчої роботи для отримання ступеня доктора (навчання в докторантурі). Часто викладання або дослідницька робота є обов'язковою частиною (вимогою) для отримання допомоги з ендаументу "братерської допомоги".

Фінансові операції з ендаументом. Фінансовий ендаумент (фінансовий фонд), як правило, знаходиться під контролем опікунської ради і управляється довіреною особою або групою професійних менеджерів. Фінансова діяльність фонду, як правило, призначена для досягнення поставлених цілей ендаументу.

В університетах, як правило, 4-6% від активів ендаументу витрачаються кожен рік на фінансування операцій або капітальні витрати. Перевищення доходів, як правило, реінвестується у збільшення ендаументу і має

компенсувати інфляцію і спад у наступні роки. Ця цифра витрат являє собою пропорцію, що історично може витрачатися без шкоди для основної суми ендаументу. Тим не менш, фінансова криза 2007-2010 років мала великий вплив на весь спектр ендаументів і розмірів пожертвувань по всьому світі (див., наприклад, табл. 3).

Зокрема, великі ендаументи американських коледжів і університетів, у яких були розміщені значні кошти і прибутки яких широко рекламувалися протягом 1990-х і 2000-х років, зіткнулися зі значними втратами цілого ряду основних інвестицій. Ендаумент Гарвардського університету, який володів 37 млрд. дол. США станом на 30 червня 2008 року, був скорочений до 26 млрд. дол. США протягом наступного року. Єльський університет – піонер підходу активного інвестування в різноманітні сфери, прибічник альтернативних інвестицій, таких, як нерухомість і приватні акції, повідомив про ендаумент у розмірі в 16 млрд. дол. США за станом на вересень 2009 року, що засвідчило майже 30% річний збиток, який був навіть більшим, ніж прогнозувалося в грудні 2008 року. У Стенфордському університеті за станом на вересень 2009 року ендаумент був скорочений з приблизно 17 млрд. дол. США до 12 млрд. дол. США. Ендаумент Університету Брауна впав на 27 відсотків до 2,04 млрд. дол. США у 2009 фінансовому році. Університет Джорджа Вашингтона втратив 18% в тому ж фінансовому році і ендаумент склав 1,08 млрд. дол. США [12; 14].

Квазі-ендаумент. Квазі-ендаумент або фонд, що функціонує як ендаумент, це фонд, головним чином – просто зарезервованій правлінням організації, а не обмежений у використанні спонсорами (донорами) або зовнішніми агенціями (організаціями). Його призначення – інвестування для забезпечення отримання доходу на довгий, але невизначений термін. І правління має право у будь-який час приймати рішення щодо витрат основних засобів (коштів) цього фонду. На відміну від звичайних ендаументів, квазі-ендаумент має інші дві особливості щодо характеристики обмеженого і необмеженого використання коштів, отриманих як відсотки від основного ендаумента або використання інвестицій з основного ендаумента. Правління організації, що управляє квазі-фондом, може на свій розсуд змінювати або виправляти рішення спонсорів (донорів) і збільшувати (зменшувати) або перенаправляти кошти квазі-фонду за своїм бажанням. Наприклад, спонсори (донори) можуть заперечувати проти фінансової підтримки за рахунок ендаументу спортивних команд університету, тому, що головною метою фонду є підтримка високого рівня навчальної роботи і розвитку досліджень. Але правління організації, що управляє фондом, може самостійно, всупереч спонсорам (донорам), прийняти рішення про підтримку спортивних команд, які прямо чи опосередковано впливають на підвищення якості та високого рівня навчання і НДДКР (R&D).

Американський досвід внутрішньої університетської фінансової автономії допомагає прогнозувати тенденції розвитку фінансових взаємин між університетом і його структурними підрозділами. Ці зв'язки в українських університетах часто (хоча далеко не випадково) будуються на централізованій основі, коли основна частина коштів, зароблених підрозділами, перерозподіляється через центр. У перспективі доцільно було б перейти до системи більш розвиненої фінансової автономії, коли звичайний факультет або інститут у складі університету розпоряджається 80-85 % зароблених коштів, відраховуючи решту на розвиток ВНЗ загалом. Цей процес пов'язаний зі ступеневим перерозподілом від центру до підрозділів закладу зобов'язань з фінансування спочатку поточних, а потім і одночасних витрат.

Висновки

1. Провідні університети світу і, у першу чергу, у США мають серйозну громадську й державну підтримку, диверсифіковане фінансування, використовують усі наявні джерела для надходження коштів. Наявність необхідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення, ефективний менеджмент і розвинуте академічне підприємництво дозволяють провідним ВНЗ США бути в авангарді науково-технічного прогресу людства, кардинально впливати на економічне зростання своїх країн.

2. Уряди США та Великобританії витрачають значні фінансові ресурси на розвиток і підтримку національної вищої освіти, про що свідчать високі відсотки абсолютних витрат на вищу освіту до ВВП цих країн.

3. Значну підтримку розвитку вищої освіти в США надає місцева спільнота, штати, приватний капітал, важливим є й дохід від оплати за навчання студентів.

4. Велике значення для фінансової спроможності провідних університетів світу відіграє інститут ендаументу.

5. Повчальним для умов України є система грантів, стипендій та іншої цільової допомоги студентам ВНЗ цих двох країн. Для подальшого соціально-економічного розвитку України доцільним є використання позитивного досвіду США з підтримки університетської діяльності, академічного підприємництва, ефективної комерціалізації результатів НДДКР, трансферу технологій, розширення і підвищення ефективності діяльності класичних, дослідницьких та інноваційних підприємницьких ВНЗ.

Література.

1. State Higher Education finance FY 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sheeo.org/sites/default/files/publications/SHEF-FY12.pdf> (Дата звернення: 10.10.2015)

2. State Higher Education finance FY 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sheeo.org/sites/default/files/publications/SHEF_FY13_04172014.pdf (Дата звернення: 10.10.2015)

3. State Higher Education finance FY 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sheeo.org/sites/default/files/project-files/SHEF%20FY%202014-20150410.pdf> (Дата звернення: 10.10.2015)

4. US Education Spending. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.usgovernmentspending.com/us_education_spending_20.html (Дата звернення: 10.10.2015)

5. Total Budgeted¹ 2015 Government Spending. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.usgovernmentsspending.com/total_spending_2015USrn (Дата звернення: 10.10.2015)
6. Total Budgeted¹ 2016 Government Spending. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.usgovernmentsspending.com/total_spending_2016USrn (Дата звернення: 10.10.2015)
7. The National Archives. BERR | Department for Business, Enterprise and Regulatory Reforms. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.berr.gov.uk/ukgwacnf.html?url=http://www.berr.gov.uk/whatwedo/sectors/%20sustainability/corp-responsibility/page45192.html/> (Дата звернення: 12.10.2015);
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.berr.gov.uk/whatwedo/sectors/sustainability/corp-responsibility/page45192.html/> (Дата звернення: 12.10.2015).
8. Corporate Social Responsibility. A Government update. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20081113154357/http://www.berr.gov.uk/files/file48771.pdf> (Дата звернення: 12.10.2015)
9. UK Education Spending. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukpublicspending.co.uk/uk_education_spending_20.html (Дата звернення: 12.10.2015)
10. Total Planned* Public Spending. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukpublicspending.co.uk/total_spending_2015UKbn (Дата звернення: 12.10.2015)
11. Total Planned* Public Spending. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ukpublicspending.co.uk/total_spending_2016UKbn (Дата звернення: 12.10.2015)
12. Financial endowment. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_endowment (Дата звернення: 18.10.2015).
13. King Abdullah University of Science and Technology (KAUST). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kaust.edu.sa/> (Дата звернення: 18.10.2015).
14. List of colleges and universities in the United States by endowment. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_colleges_and_universities_in_the_United_States_by_endowment (Дата звернення: 18.10.2015).
15. List of UK universities by endowment. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_UK_universities_by_endowment (Дата звернення: 18.10.2015).

References.

1. State Higher Education finance FY 2012, available at: <http://www.sheeo.org/sites/default/files/publications/SHEF-FY12.pdf> (Accessed 10 October 2015).
2. State Higher Education finance FY 2013, available at: <http://www.sheeo.org/sites/default/files/publications/SHEF-FY13.pdf> (Accessed 10 October 2015).
3. State Higher Education finance FY 2014, available at: <http://www.sheeo.org/sites/default/files/project-files/SHEF%20FY%202014-20150410.pdf> (Accessed 10 October 2015).
4. US Education Spending, available at: http://www.usgovernmentsspending.com/us_education_spending_20.html (Accessed 10 October 2015).
5. Total Budgeted¹ 2015 Government Spending, available at: http://www.usgovernmentsspending.com/total_spending_2015USrn (Accessed 10 October 2015).
6. Total Budgeted¹ 2016 Government Spending, available at: http://www.usgovernmentsspending.com/total_spending_2016USrn (Accessed 10 October 2015).
7. The National Archives. BERR | Department for Business, Enterprise and Regulatory Reforms, available at: <http://www.berr.gov.uk/ukgwacnf.html?url=http://www.berr.gov.uk/whatwedo/sectors/%20sustainability/corp-responsibility/page45192.html/> (Accessed 12 October 2015);
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.berr.gov.uk/whatwedo/sectors/sustainability/corp-responsibility/page45192.html/> (Accessed 12 October 2015).
8. Corporate Social Responsibility. A Government update, available at: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20081113154357/http://www.berr.gov.uk/files/file48771.pdf> (Accessed 12 October 2015).
9. UK Education Spending, available at: http://www.ukpublicspending.co.uk/uk_education_spending_20.html (Accessed 12 October 2015).
10. Total Planned* Public Spending, available at: http://www.ukpublicspending.co.uk/total_spending_2015UKbn (Accessed 12 October 2015).
11. Total Planned* Public Spending, available at: http://www.ukpublicspending.co.uk/total_spending_2016UKbn (Accessed 12 October 2015).
12. Financial endowment, available at: http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_endowment (Accessed 18 October 2015).
13. King Abdullah University of Science and Technology (KAUST), available at: <http://www.kaust.edu.sa/> (Accessed 18 October 2015).

14. List of colleges and universities in the United States by endowment, available at: [http://en.wikipedia.org/wiki/List of colleges and universities in the United States by endowment](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_colleges_and_universities_in_the_United_States_by_endowment) (Accessed 18 October 2015).
15. List of UK universities by endowment, available at: [http://en.wikipedia.org/wiki/List of UK universities by endowment](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_UK_universities_by_endowment) (Accessed 18 October 2015).

Стаття надійшла до редакції 16.12.2015 р.